

Ruska buržoazija »posvojila (je) književnost i to vrlo brzo u onom periodu kada se počela uvjerljivo i temeljito bogatiti« (str. 5). Danas ruski proletarijat ima svoju »političku kulturu — u razmjerima koji su dovoljni za osiguranje njegove diktature — ali nema umjetničke« (str. 147), ni estetske:

»Revolucionarnim pjesnicima naše epohe treba čvrstoće — i moralna je čvrstoća tu više nego igdje neodvojiva od umne. Potreban je čvrst, elastičan, pun činjenica i akcija nazor na svijet i s njime povezano umjetničko osjećanje svijeta. Da se taj odsječak vremena u kome živimo ne bi shvatio samo na novinski način, nego da bi se shvatio u pravom liku i duboko osjetio, treba poznavati prošlost čovječanstva, njegov život, rad, borbu, nadanja, padove i dostignuća. Lijepa je stvar astronomija i kozmogonija. No prije svega potrebno je poznavati ljudsku historiju i današnji život u njegovim različitim zakonima i u njegovoj pravoj i osobnoj konkretnosti« (str. 153).

Uza sve to potrebna su znanja i kultura da bi se proletarijat uzdigao do potrebnog nivoa.

Trocki osuđuje progonjenje umjetnosti partijskim proglasima. Metode marksizma nisu, naglašava on, metode umjetnosti: »umjetnost mora svoje puteve prokrciti svojim vlastitim nogama« (str. 158). Svaka intervencija treba biti odvažana i promišljena da ne šteti usponu proletarijata više nego što mu koristi:

»Tek će napredak naučne misli, i to na općenarodnoj osnovi, i razvoj umjetnosti značiti da historijsko vrijeme nije samo izraslo u stabljiku već da je donijelo i cvijet. U tom je smislu razvoj umjetnosti najveće provjeravanje životnosti i veličine svake epohe« (str. 5).

Pokatkad uvjerljiv u svojim ocjenama, živ i interesantan, Trocki, borac za slobodu razvoja umjetnosti u okvirima svoje revolucijske koncepcije, osuđuje partijski mehanizam, birokratizam i mrtvu marksističku književnost u njenom skolastičnom i apologetskom obliku koja se širila i podržavala u Sovjetskom Savezu. Iako se i neki njegovi stavovi i ocjene mogu podvrgnuti kritici, on ostaje vrlo zanimljiv za sve one koji se bave marksizmom, posebno kulturom i umjetnosti, i ne bi trebalo da oni mimođu ovo djelo.

Zlata Knezović

*DANILO KECIĆ, REVOLUCIONARNI RADNIČKI POKRET
U VOJVODINI 1917—1921. GODINE, izd. Institut za izučavanje
istorije Vojvodine, Novi Sad 1972, str. 480.*

Na tu knjigu, čiji je tekst autor odbranio kao doktorsku disertaciju,¹ treba na prvom mestu ukazati kao na nov monografski prilog istoriografiji našega radničkog pokreta.

Po naslovu je ta knjiga delom srodna sa nešto ranije objavljenom monografijom Tome Milenkovića, pod naslovom Radnički pokret u Vojvodini 1918—1920. godine, Beograd 1968, izdavač, Institut za društvene nauke u Beogradu. Tako se valjda prvi put u našoj istoriografiji radničkog pokreta i u našoj izdavačkoj praksi srećemo sa slučajem gotovo istovremene obrade i izdavanja dveju knjiga

¹ Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, 10. I 1972. godine.

sa istom tematikom, što je nesumnjivo interesantan eksperiment i prilika za ocenjivanje njegove korisnosti, odnosno za uporedno kritičko prikazivanje tih dveju knjiga, ali koje će se objektivnije i lakše moći obaviti tek posle njihovog pojedinačnog ocenjivanja.

Kao što je uobičajeno kod izrade takvih monografija i Kecićeva knjiga ima predgovor u kome se daju najnužnija obrazloženja o korišćenim izvorima i literaturi, o izboru teme, o periodizaciji i o teškoćama koje su se javljale u toku rada na knjizi, zatim, uvod, osnovni tekst grupisan u šest poglavlja,² zaključak, rezime na nekoliko svetskih jezika i naučni aparat — napomene, popis i objašnjenje kratica i popis korišćene građe i literature.

Dobrim se pokazalo Kecićevo opredeljenje za povezivanjem u celinu svih događaja u radničkom pokretu Vojvodine od 1917. do polovine 1921. godine. Naime, ono oživljavanje radničkog pokreta i socijalni nemiri uopšte, do kojih je došlo i u Vojvodini, u toku 1917. godine i nešto docnije — usled zapadanja prvoga svetskog rata u čorsokak, zbog neizvesnosti tzv. pozicionog ratovanja koje je izazvalo opštu materijalnu iscrpljenost, preteće pokrete radničkih i seljačkih masa i revolucije u nekim evropskim državama i veliku oktobarsku socijalističku revoluciju u Rusiji — imalo je i u našoj zemlji svoje logično produženje u revolucionisanju radničkog pokreta, u pojavi i u pobedi komunističke orijentacije u njemu i u procesu njegovog ujedinjavanja posle stvaranja zajedničke države jugoslovenskih naroda, kao i završetak izražen u privremenom odstupanju i opadanju revolucionarnoga radničkog pokreta, zbog sličnih prilika i u međunarodnom radničkom pokretu, ali i pod pritiskom režima Obznane (1920) i Zakona o zaštiti države (1921) nad KPJ, SKOJ-em i revolucionarnim sindikatima.

Međutim, uvodom od nekoliko desetina stranica i započinjanjem osnovnog teksta svoje knjige opisom prilika u radničkom pokretu Vojvodine i Ugarske (Mađarska) u toku prvih ratnih godina — 1914, 1915. i 1916. — autor je znatno proširio vremenski opseg knjige u odnosu na godine navedene u njenom naslovu. Uvod sadrži sažet osvrt na genezu proletarijata i na radnički pokret do prvoga svetskog rata u Vojvodini, koji je tada delovao u sastavu radničkog pokreta Ugarske, jer je Vojvodina u to vreme (i do 1918. godine) bila u njenom teritorijalnom sastavu, odnosno u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Taj osvrt je nesumnjivo uspelo svojevrsno objašnjenje (verzija) radničkog pokreta Vojvodine u vreme njegovog nastajanja, uključujući i prethodnu aktivnost tzv. prvih socijalista, što je inače karakteristično za Vojvodinu i Srbiju toga doba. U osvrtu se ukazuje i na karakteristične crte pokreta i njegove domete u narednim decenijama njegovog razvitka, a naročito na prelazu iz XIX u XX vek, kada kapitalizam u Ugarskoj doživljava prvi intenzivniji prodor, dok u razvijenijim zapadnim zemljama već prelazi i u svoju imperijalističku fazu. Upravo takve okolnosti pod kojima kapitalizam prodire u Ugarsku donele su njenoj radničkoj klasi veoma težak opšti, a naročito težak ekonomski položaj, zbog čega je

² Događaji i problemi u radničkom pokretu, u osnovnom tekstu knjige prate se sledećim vremenskim odsecima i sledećim redosledom: godine prvoga svetskoga rata (1914—1918), od stvaranja jugoslovenske države do ujedinjenja radničkog pokreta, uključujući i akcije proletarijata do polovine 1919. godine, od polovine 1919. do polovine 1920. godine, od Vukovarskog kongresa KPJ do Obznane, od Obznane do Zakona o zaštiti države (prva polovina 1921. godine). Kako je u tekstu već rečeno, opšta politička i privredna kretanja, počevši od kraja 1918, a proistekla iz završetka rata, raspada Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja Jugoslavije, pa do 1921. godine, daju se u zasebnom, po redu drugom poglavlju u knjizi.

vodila i intenzivnu tarifno-štrajkačku borbu, kao što su npr. bili čuveni žetelачki štrajkovi u poslednjoj deceniji XIX i u prvoj deceniji XX veka. Vojvodina je u to vreme bila deo teritorije na kojoj su kapitalistički društveni odnosi, slično kao i u Rusiji i u još nekim zemljama Evrope, bili karakteristični po tome što su predstavljali slabije i kritičnije tačke u svetskom imperijalističkom sistemu, zbog čega je neposredno po završetku prvoga svetskog rata u Ugarskoj i došlo do socijalističke revolucije — poznate Mađarske komune (mart—avgust 1919).

Takav uvod, doduše, nije bio neophodan toj knjizi, jer i bez njega ništa ne bi gubila od svoje vrednosti, to pre što se uvodom osvetljava gotovo 50-godišnji, prethodni period razvitka radničkog pokreta u Vojvodini i u Ugarskoj, koji se, uz to, i bitno razlikuje od karateristika tog pokreta u poslednjim ratnim i prvim poratnim godinama, dakle, u vremenu koje je zahvaćeno osnovnom temom Kecićeve knjige. Unošenje u knjigu takvog uvoda može se opravdati jedino time što radnički pokret u Vojvodini do prvoga svetskog rata, dakle, u socijaldemokratskom periodu razvitka, celovito i kompletno još nije bio predmetom naučne obrade³ i što ćemo na takvu knjigu morati čekati još duže vremena.

Što se tiče davanja najnužnijih okvira osnovnoj temi, bilo je, čini se, dovoljno što je autor u prvoj glavi osnovnog teksta zahvatio zbivanja u radničkom pokretu u Vojvodini i u Ugarskoj tokom prvih ratnih godina — 1914, 1915. i 1916. Upravo je obrada tih zbivanja mogla poslužiti kao uvodni tekst u knjizi.

Rešenje u pogledu uvodnog teksta u knjizi, bez sumnje je posledica autorove opredeljenosti za jedan od dva osnovna i uobičajena načina prilaženja obradi neke teme — za manje ili više neposredno prelaženje na osnovnu temu, na samom početku (in medias res) i za prethodni osvrt na podatke i okolnosti koji mogu doprineti boljem razumevanju problema obrađenih u osnovnoj temi. Autor se očigledno opredelio za ovu drugu mogućnost.

Kao što se vidi, autor nije imao lak zadatak kada se opredeljavao za vremensko utvrđivanje, odnosno ograničavanje osnovne teme svoje knjige, za uvodni tekst knjige, za raspored sadržaja u njoj, za zahvatanje opštih političkih i privrednih tokova kao opštedruštvenih okvira i uslova u kojima je radnički pokret delovao i za rešavanje niza drugih problema. Njegovi naponi da ih najuspešnije rešava mogu, bez sumnje, poslužiti i kao primer dobro odabranog puta za savladavanje teškoća kakve se mogu pojaviti prilikom obrade sličnih i drugih problema.

U prvom poglavlju knjige autor nas upoznaje sa pogoršanim uslovima delovanja radničkog pokreta nakon izbijanja prvog svetskog rata i u toku ratnih godina, sa oživljavanjem pokreta od 1917. godine pod uticajem revolucionarnih zbivanja u Rusiji, na prvom mestu, i sa pokretima radničkih i seljačkih masa u Vojvodini u jesen 1918. godine pod uticajem buržoasko-demokratske revolucije u Mađarskoj, u jesen te godine.

³ Iz istorije radničkog pokreta u Vojvodini u socijaldemokratskom periodu njegovog razvitka do danas su objavljene samo dve monografije (obe su odbraniene doktorske disertacije): *Josip Mirnić*, Radnički pokret u Bačkoj do formiranja Socijaldemokratske partije Ugarske, Novi Sad 1963, 399; *Kalman Čehak*, Radnički pokret u Banatu do osnivanja Socijaldemokratske partije Ugarske (1868—1890), Novi Sad 1971, 382. Osim te dve monografije, u kojima se radnički pokret u naznačenom vremenskom odeljku zahvata celovito i kompletno, objavljeno je još i nekoliko manjih radova, ali oni zahvataju samo kraće periode vremena i pojedina pitanja.

Najveći deo drugog poglavlja knjige sadrži opšta politička i ekonomska kretanja u Vojvodini, a delimično i u zemlji i svetu, od oktobra 1918. do 1921. Naime, na zbivanja proistekla iz završnice prvoga svetskog rata, raspada Austro-Ugarske Monarhije, formiranja prve zajedničke države jugoslovenskih naroda itd. autor nadovezuje i opšta politička i ekonomska zbivanja u Vojvodini i u zemlji, sve do 1921. godine. Tim poglavljem prvi put se u našoj historiografiji prezentira potpuniji i naučno zasnovan pogled na događaje u Vojvodini od kraja 1918. godine, posle kojih je ta naša pokrajina ušla u sastav novostvorene jugoslovenske države, kao i na opšte političke i ekonomske prilike u Vojvodini u prvim posleratnim godinama. Bez njih se ne bi mogla pravilno sagledati, oceniti i objasniti ni zbivanja u radničkom pokretu tih godina u Vojvodini i u zemlji. Iako su te opšte političke i ekonomske prilike obrađene u zasebnom poglavlju, autor je najveći deo njegova sadržaja učinio funkcionalnim, odnosno povezoao ga sa zbivanjima u radničkom pokretu.

Karakteristično je što je tim drugim poglavljem delimično prekinuta nit izlaganja o zbivanjima u radničkom pokretu, koja su započela u prvom i nastavljena u trećem i u sledećim poglavljima. Iako bi to mogla biti i ozbiljnija zamerka u pogledu kompozicije knjige, čini se da je autor suočen sa teškoćama proizašlim iz okolnosti što svoju knjigu ne započinje događajima u radničkom pokretu s kraja 1918. godine, nego na početku 1917, odnosno s obzirom na uvod čak i nekoliko decenija ranije, ipak odabrao ovo kao najsrećnije rešenje. Ono je, bez sumnje, i posledica opredeljenja na periodizaciju vezanu za događaj, umesto za pojavu, kao presudnu, u ovom slučaju za Prvodecembarški akt, odnosno, za stvaranje prve jugoslovenske države. To je nesumnjivo bio događaj od presudnog značaja, mada ne bi izgubio od svoje važnosti i da u ovoj knjizi na njega nije stavljen akcenat, nego da je samo utkan u sadržinu zbivanja u radničkom pokretu, pa bi u periodizaciji teme, kojoj su ona osnovni motiv, bila u prvom planu.

Počevši od trećeg u narednim poglavljima knjige kontinuirano i sistematski prate se zbivanja u radničkom pokretu koja su i u Vojvodini bila karakteristična po njegovom prilično intenzivnom prerastanju iz socijaldemokratskog u komunistički. To potvrđuje pojava pelagićevaca i njihova najintenzivnija aktivnost baš u Vojvodini i u Novom Sadu, prevladavanje uticaja na radne mase revolucionarno-komunistički opredeljenih snaga u radničkom pokretu, osuda socijaldemokratskih (socijalsocijalističkih, ministrijalističkih) shvatanja i postupaka dela vodstva u pokretu, priključivanje većine klasnih sindikalnih radničkih organizacija iz Vojvodine u jedinjenom jugoslovenskom radničkom pokretu, masovna i prilično uspešna tarifno-štrajkačka i takođe uspešna politička aktivnost izražena u brojnim štrajkovima i političke prirode i štrajkovima solidarnosti npr. kao što je bio poznati generalni štrajk solidarnosti sa borbom proletarijata u Mađarskoj (Mađarska komuna) u julu 1919. godine, zatim u masovnom učešću proletarijata u predizbornoj aktivnosti KPJ pred parlamentarne izbore 1920. godine i izbor šest poslanika komunista iz Vojvodine u Ustavotvornu skupštinu itd. itd. U tim poglavljima uspešno se rekonstruišu naponi i uspesi pelagićevaca, odnosno, komunista u Vojvodini, da u sklopu celokupnog komunističkog pokreta u zemlji doprinesu prevazilaženju uskonacionalnog angažovanja socijaldemokrata (socijalpatriota) učvršćivanju, pre svega, klasnoborbene platforme u politici radničkog pokreta i jačanju međunacionalnog jedinstva proletarijata, sa ciljem da radnički pokret i u Vojvodini u okviru Socijalističke radničke partije komunista i

docnije KPJ i revolucionarnih sindikata uključe u borbu za ostvarenje daleko-sežnijih ciljeva proleterske revolucije u svetu pod vodstvom Treće internacionale. Sa ne manjim uspehom se u tim poglavljima ukazuje i na sve teškoće kroz koje je prolazio i radnički pokret Vojvodine na putu realizacije svoga političkog i sindikalnog jedinstva u jugoslovenskom revolucionarno opredeljenom radničkom pokretu pod vodstvom i uticajem KPJ, otkrivajući da taj proces ni do Obznane nije bio završen, kao i na činioce koji su otežavali napore da se ujedinjavanje, naročito sindikalno, brže realizuje, odnosno da se ceo taj proces brže odvija i završi. Ukazuje se takođe i na brojne slabosti radničkog komunistički orijentisanog pokreta u Vojvodini, a naročito njegove avangarde — KPJ, kao što je bilo nedovoljno ozbiljno shvatanje važnosti nacionalnog, agrarnog, seljačkog i drugih opštedruštvenih pitanja u njenoj politici, koje su, zajedno sa drugim slabostima, veoma nepovoljno uticale na uspešnije pružanje otpora nasilju kapitalističkog režima, u toku 1919. i 1920. godine, a naročito 1921. godine posle atentata na regenta i ministra unutrašnjih dela. Sve su te slabosti pomogle režimu da u toku 1921. godine revolucionarni radnički pokret i u Vojvodini gotovo potpuno onemogućí za bilo kakvu značajniju aktivnost sve do 1923. godine.

Treba takođe ukazati i na to da je autor zahvatajući i događaje u radničkom pokretu iz 1921. godine, dakle posle Obznane, iz njih za svoju temu uglavnom uspešno izdvojio one koji su bili završetak i odjek zbivanja u pokretu iz vremena pre Obznane, a opravdano izostavio deo onih zbivanja koja su se odvijala istovremeno, ali su označavala početak nove etape u razvitku radničkog pokreta.

Iako se u naslovu knjige autor ograničava na revolucionarni radnički pokret, nužno je morao da zahvati i drugu komponentu pokreta — reformističku (socijaldemokratsku) iz prostog razloga što se radi baš o periodu prerastanja socijaldemokratskog radničkog pokreta u komunistički, što nije išlo ni lako ni spontano, nego kroz oštre sukobe sa nosiocima antikomunističkih tendencija u redovima radničkog pokreta. Uz to treba podvući i da je reformistički radnički pokret u Vojvodini, u godinama zahvaćenim ovom knjigom, bio slab, odnosno da je njegov uticaj na radne mase do 1921. godine gotovo sasvim nestao.

Ova je knjiga značajan rezultat napora da se svi periodi razvitka radničkog pokreta u Vojvodini monografski obrade i tako stvore uslovi za izradu sinteze istorijata socijalizma u Vojvodini, razumevajući pod tim istoriju radničkog socijaldemokratskog i komunističkog pokreta do drugog svetskog rata, narodnooslobodilačku borbu i posleratnu socijalističku izgradnju. Posebna vrednost i značaj knjige su u tome što se u njoj veoma dokumentovano i argumentovano obrađuje radnički pokret Vojvodine u godinama prerastanja iz socijaldemokratske u komunističku fazu.

Na kraju, treba podvući i to da je izradi te knjige prethodio višegodišnji i veoma opsežan istraživački rad. Pažljiviji uvid u naučnu aparaturu knjige (napomene i popisnici korišćene građe i literature) upravo impresionira brojem fondova i zbirki dokumenata, radničkih i građanskih listova i literature na srpskohrvatskom, mađarskom, nemačkom i na još nekim jezicima koje je autor pregledao i njima se koristio prilikom obrade teme. Autorov napor i uspeh da prikupi veoma veliki broj podataka i činjenica iz radničkog pokreta tih godina i sam po sebi predstavlja značajan doprinos istorijskoj faktografiji kao nužnoj podlozi

svake naučno fundirane historiografije. Treba takođe podvući i to da su ovom knjigom umnogome prevaziđene razne slabosti kojima su opterećena dosadašnja parcijalna sagledavanja i ocjenjivanja događaja i problema iz radničkog pokreta u Vojvodini, u periodu od 1917—1921. godine.

Milenko Palić

NOVI PRILOZI POVIJESTI REVOLUCIONARNOGA OMLADINSKOG POKRETA U JUGOSLAVIJI

a) *Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945.*

Zbornik radova Naučnog skupa Bihac, 25—26. IX 1969, Bihac 1972.

U Zborniku radova *Omladina u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945.* objavljeni su referati s Naučnog skupa, koji je pod tim nazivom održan 25. i 26. rujna 1969. godine u Bihacu u organizaciji Predsjedništva Saveza omladine Jugoslavije i Muzeja Prvog zasjedanja AVNOJ-a uz suradnju znanstvenih radnika Instituta za savremenu istoriju u Beogradu i Instituta za radnički pokret u Sarajevu.

Naučnom skupu prisustvovala su šezdeset i dva znanstvena radnika, koji su, kako je rečeno u Predgovoru Zbornika, »[...] nas svojim referatima, priložima i diskusijama upoznali sa rezultatima svojih dotadašnjih naučnih istraživanja i izučavanja tema i događaja o omladini u antifašističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945. godine«.

Radove objavljene u Zborniku možemo podijeliti na dvije grupe: 1. Radove o omladinskom pokretu u razdoblju 1936—1941. i 2. Radove iz razdoblja NOB-a i socijalističke revolucije.

Iz prve grupe imamo četiri priloga, koji su cjelovitog karaktera, tj. obuhvaćaju omladinski pokret na teritoriju cijele Jugoslavije u tom razdoblju.

Miroljub Vasić je u radu »Borba za jedinstvo omladine u Jugoslaviji od 1936. do 1941. godine« (7—27) — nakon kraćeg pregleda djelovanja SKOJ-a, kao avangarde revolucionarnog omladinskog pokreta, od njegova osnivanja do godine 1935 — prikazao borbu za stvaranje jedinstvenoga omladinskog antifašističkog fronta pod rukovodstvom SKOJ-a, za koju autor kaže »[...] da je uoči napada fašističkih sila na Jugoslaviju proces borbe za stvaranje jedinstvenog omladinskog pokreta, koji je nastavljen u toku NOR-a i revolucije, a završen tek posle njihove pobjede, dao krupne rezultate i da je omladinski pokret postao jedna od najistaknutijih tačaka demokratskog i revolucionarnog pokreta u Jugoslaviji«.

Po tematici je najbliži Vasićevom radu prilog Tončija Grbelje »Napredni omladinski pokret u borbi protiv fašizacije zemlje« (39—52) u kojem je nastojao prikazati stav naprednih omladinskih organizacija i njihovu borbu protiv pokušaja režima da fašizira zemlju i približi se fašističkim silama.

Interesantni su i prilozi Dubravke Škarice »'Internacionala omladine' — centralni organ IK KIM-a o omladinskom pokretu u Jugoslaviji 1936—1941« (105—112), Milice Bodrožić »Omladinske organizacije buržoaskih partija (1936—1941)« (141—172) i Miroslava Tejchmana »Jugoslavenska napredna studentska omladina u Čehoslovačkoj (1936—1939)« (187—198), u kojem je autor slikovito prikazao